

Кыдыралиев К.К., Нукешов С.Т.

**ТАРБИЯ ЖАНА ТАЛЫКПАГАН ЭМГЕК –
МЕКТЕПТИН, АТА-ЭНЕНИН ЖАНА МУГАЛИМДИН
АБИЙИРИ ЖАНА ЖУЗУ**

Кыдыралиев К.К., Нукешов С.Т.

**ВОСПИТАНИЯ И НЕУСТААННЫЙ ТРУД – ЧЕСТЬ И ЛИЦО
ШКОЛЫ, РОДИТЕЛЕЙ И УЧИТЕЛЯ**

К.К. Kydraliev, S.T. Nukeshov

**EDUCATION AND TIRELESS WORK-HONOR AND FACE
SCHOOLS, PARENTS AND TEACHERS**

УДК: 37.013

Макалада тартип жана талыкпаган эмгек, мектептерде да, үй-бүлө тиричилигинде да, балдар-кыздарга кайдыгерликке, шалаакылыкка жана адепсиздик жүрүш-турушка жол бербөө, ар кандай терс көрүнүштөргө каршы туруп, тартипти, талыкпаган эмгекти нормага салуу, мугалимдердин жана ата-энелердин бирдиктүү компетенттүүлүгүнүн үрөөнүн сээп, түшүмдүүлүгүн өркүндөтүү жөнүндө айтылат. Ошондой эле мектеп окуучуларынын, жаштарга кездешип калуучу ар кандай адепсиздик иштерден жана дагы эркин болууга, тескери жолдорго түшүп кетпөөлөрүнө алдын ала кам көрүү жана сактоо, чет өлкөлүк миссионерлер, үгүт таратуучулар, мектеп окуучуларынын, жаштардын психологиясын, логикасын бүлдүрүүчү фильмдер, сексуалдык тасмалар, массалык маданияттуулуктардын вирустарын таратуучулар, компьютер, интернет жана сотовой телефондордун кесепеттүү тескери оюндары тууралуу маалымат берилет. Ошондой эле макалада элибиздин Улуу Сабак Дөөлөттөрү, мектеп мугалимдеринин кадыр-баркы жана мугалимдердин билимдерин өркүндөтүүнүн айрым олуттуу принциптери ж.б жөнүндө айтылат.

Негизги сөздөр: тартип, талыкпаган эмгек, үй-бүлө, балдар, кыздар, кайдыгерлик, адепсиздик, компетенттүүлүк, чет өлкөлүк миссионерлер, үгүт таратуучулар.

В статье рассказывается о дисциплине и неустанным труде, как в школах, так и в семейной жизни, о недопущении детской шалости и аморального поведения, нормализации дисциплины, неустанным труде в борьбе с различными негативными явлениями, оставании совокупности компетентностей учителей и родителей, оставании урожайности. Также будет предоставлена информация о заблаговременном уходе и сохранении у школьников любых нравственных качеств, встречающихся с молодежью, а также о свободе, нежелании попадать на обратную дорогу, о зарубежных миссионерах, агитаторах, фильмах, нарушающих психологию и логику школьников, молодежи, сексуальных фильмах, распространяющих вирусы массовой культуры, о младших негативных играх компьютера, интернет и сотовых телефонах. В статье

также говорится о некоторых принципах развития знаний учителей, о народных Великих Уроках Уважения.

Ключевые слова: дисциплина, неустанный труд, семья, дети, девочки, равнодушие, безнравственность, компетентность, иностранные миссионеры, агитаторы.

The article describes the discipline and tireless work, both in schools and in family life, the prevention of childish pranks and immoral behavior, the normalization of discipline, tireless work in the fight against various negative phenomena, the backlog of the set of competencies of teachers and parents, the backlog of productivity. Information will also be provided on the advance care and preservation of any moral qualities of schoolchildren meeting with young people, as well as on freedom, unwillingness to get on the way back, about foreign missionaries, agitators, films that violate the psychology and logic of schoolchildren, young people, sexual films that spread viruses of mass culture, about the younger negative games of the computer, the Internet and cell phones. The article also talks about some of the principles of the development of teachers' knowledge, about the people's Great lessons of Respect.

Key words: discipline, tireless work, family, children, girls, indifference, immorality, competence, foreign missionaries, agitators.

Балалык мезгил өзүнчө бир кереметтүү жаркын элес. Мезгил өткөн сайын жаштык сезим да басаңдап, турмуш тиричиликке, эмгекке, илим-билимге, ар өнөргө карай кызыгуу сезимдери да өнүгө баштайт. Ал эми бала-кыз мектепке келгенден мугалимдердин мээримдүү жакшы мамилесин көрүүгө, окууда жакшы баа алууга аракеттенишет. Ошондуктан, ар бир мээримдүү мугалим окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө карай психологиялык, этикалык мүнөздүк сезимдерин жакшы өздөштүргөн болушу керек.

Сабактын эң башкы максаты мектеп окуучуларын психологиялык темпераменттик сезимдеринин принциптерин эске алуу менен алардын билим деңгээлдерин туура аныктап, адилеттүү баалай билүү жана окуучулардын билим алууга болгон ынтызарлыгын өркүндөтүү.

Сабактагы тартип жана талыкпаган эмгек мектептин, ата-эненин жана мугалимдин абийири жана жүзү. Класстардыгы тартип жана мээримдүүлүк мектеп окуучуларын ар кандай байланыштарын өнүктүрөт. Мектеп окуучуларына жемиштүү билим жана тарбия берүүнү башкы булагы-тартип жана талыкпаган эмгек. Бул экөө уялаган жерде себилген үрөөн жемиштүү болот. Башкача айтканда, бекем тарбия, таза өндүрүмдүү эмгек мектеп окуучуларын, жаштарды ар кандай мээнеттүү терс иштерден алыстатып билим алууга кеңири жол ачылат. Окуучулардын билим алууга болгон кызыгуулары өркүндөп өсөт.

Ошондуктан мектеп мугалимдери, ата-энелер мектепте да өзүнчө үй-бүлө тиричилигинде да балдар кыздарга кайдыгерликке, шалаакылыкка адепсиздикке эч качан жол бербей, келечек турмуш жолуна туура багыт берүүгө тийиш. Болбосо кийин кеч болуп өкүнүч менен аякташы мүмкүн. Ал эми ар кандай терс көрүнүштөргө каршы туруп, андагы кайчы пикирлерди туура түшүнүп, негизги идеяны нормага салуу мугалимдердин жана ата-энелердин бирдиктүү көм-поненттүүлүгүн өнүмдүү жана өздөштүрүлгөн үрөнүнүн жемиши. Бул идея байыртадан бери эле атадан-балага, енеден-кызга берилип келе жаткан таалим тарбиялык улуу мурас.

Эгер балдар-кыздарыбыз, өспүрүмдөр өмүр жолунда кездешүүчү ар кандай эмоциялык абалга капталып, боорукерлик, гумандуулук сезимдеринен сыртта калган болсо же өздөрү аралашып тескери адепсиздик иш жасашкан болсо, анда алар жашоо-турмуштун ачуу-таттуусун ажыратып биле алышпай тартип талыкпаган эмгекке эмес, дайым эркин болуу, даяр нерселерге ээ болуу сезимдери күч алып, тескери жолго ыктап калышат. Албетте, баары эмес.

Учурдагы массалык маалыматтарга көңүл бурсак, чет өлкөлүк миссионерлер, үгүт таратуучулар кыргыз жергебизде эч тоскоолдуксуз эле кирип келишип өз ой максаттарын турмушка ашырышууда. Алар адамдардын өзгөчө мектеп окуучуларын, жаштардын психологиясын, логикасын бүлүндүрүүчү укмуштуудай фильмдерди, сексуалдык тасмаларды массалык маданияттуулуктун вирустарын тартышууда. Жаштарыбызды башка диндерге, экстремисттик, террористтик уюмдарга чакырышып, диний китептерин таратышууда. Компьютерлик дисктер базарда, көчөдө, дүкөндө сатылууда. "Көк кит", "Сен оюнда-сың", "Өлүм" ж.б компьютердик оюндар интернет жана мобилдик телефондор менен гана алек болушууда.

Дүйнөлүк өнүккөн өлкөлөр да: АКШ, Кытай, Япония, Корея, Армения, Казакстан жана башка өлкөлөрүндө өз убагында колго алынып, улуттук идеологияны деңгээлинде гана иш алып барышууда. Армения, Казакстан сыяктуу өлкөлөр бир сутканын

ичинде диний экстремисттик топторду өлкөдөн жууп чыгарышкан.

Элибиздин өткөндөгү узун, татаал-тайгак өмүр жолуна тереңирээк ой калчап, көз жүгүртүп көрсөк анда: баланы жашынан, келинди башынан ак ниет, боорукер, мээримүү жана адептүүлүк жактан таза сапаттарга, талыкпаган эмгекке тарбиялоо жөнүндө кеңири айтылат. Элибиз нечендеген кылымдар бою элдик даанышмандыктын эл тарабынан иштелип чыккан таалим-тарбиясынын өрнөктүү үлгүлөрүнө таянышып, аны элибиздин туруктуу Улуу Сабак Дөөлөттөрүнүн элдик мектебине айландырышкан учурдун талабы өткөн менен учурду байланыштырып, улуттук сезимди ойготуп иш алып баруу.

Ар бир күн мектеп окуучуларына жаштарга жаңы ийгиликтерди тартуулайт эмеспи. Ага ээ болуш үчүн мектеп окуучулары, жаштар дайым даяр болууга тийиш. Демек союздун убагында пионерлерге: "Будь готов!", "Всегда готов!" деген ураан сөздөр бекер айтылбаса керек. Эң башкы маселе - ар бир окуучу, ар бири студент өздөрүнүн интеллектуалдык фонун байытууга дайым даяр болушу керек. Ал үчүн көркөм адабияттарды, илимий окуу-методикалык китептерди көп окууга тийиш. Учурдагы өкүнүчтүү көрүнүш - мектеп окуучулары, студенттер көркөм адабий жана окуу методикалык китептерди окушпаганы жана массалык маалымат каражаттарына (газет-журналдар) кызыгышпаганы. Ошондуктан ар бир мектеп мугалимдери, атайы кесиптик жана жогорку билим берүүчү окуу жайларынын профессордук окутуучулар коллективи ар бир окуучунун жана студенттердин ички дүйнөсүн сезип, андагы кубанычтын жана капалыктын түйүндүү сырларын алдын ала билип, ага карай кам көрүүгө тийиш.

Ар бир чыгармачыл мугалимдин негизги милдети мектеп окуучуларынын билим алууга болгон кызыгууларын ар тараптуу өркүндөтүү менен негизги максаты турмушка ашыруу. Эгер окуучулардын жана студенттердин илим билимге карай кызыгуу сезимдери өнүкпөсө же мугалимдер жана профессордук-окутуучулар коллективи өтүлүп жаткан программалык материалдарды жеткиликтүү түшүндүрө албаса, анда окуучулар сабакта, студенттер лекцияларда кыйналуучулардын ролун аткарышса, мугалимдер, профессордук-окутуучулар коллективи кыйноочулардын гана милдетин аткарып калышат.

Ошондуктан ар бир мугалим окутуучу эң биринчи өздөрү тынымсыз изденип, өз билимдерин - өркүндөтүүгө тийиш. Демек жаңыны жаратыш үчүн эскини билиш керек. Эгер мугалим күндөй тийип, чачырап сапаттуу билим берсе, окуучуларынын билим болгон кызыгуусу артылып гүлдөй жанып ачылат эмеспи.

Мугалимдик кесиптин баалуулугу жашоо-тур-

муштун ачуу-тагтууга топук кылып, тынымсыз педагогикалык изденүү жолунда мугалимдик сапарын улантуу жана эл арасында урмат-сыйга ээ болуу. «Өткөндү билбей туруп, кандай гана идеалдуу адам болсо да, азыркы мезгилге жеткиликтүү баа бере албайт. Турмуш өзү кечээгиси жана бүгүнкүсү менен бир бүтүн. Ал эми келечек болсо, алардын төрөлө элек перзенти» (Эралиев).

Билим берүүнүн башкы максаты-мектеп окуучуларынын фонун ар тараптан байытуу. Демек, өзүн көптү билсең башкаларга үйрөт, өзүн аз билсең башкалардан үйрөн. Ар бир мугалим класста отурушкан ар бир окуучунун ички дүйнөсүндөгү түйүндүү, жашырын сырларын билип, ага карай алдын ала кам көрүүгө тийиш. Андыктан ар бир мугалим сабакта жаны теманы түшүндүрүүдө окуу-методикалык принциптерин алдын ала өздөштүргөн болуш керек.

Союздун убагында мектеп мугалимдеринин кадыр-баркы, аларга берилген социалдык жеңилдиктер камкордуктар окуу-тарбия процесстерине олуттуу шарттар түзүлчү. Мугалимдердин билимдерин өркүндөтүү принцибин жогорку деңгээлде өткөрүлчү. Мектеп мугалимдери атайы түзүлгөн график боюнча республикалык мугалимдеринин билимдерин өркүндөтүү институтуна чакырылып, бир айлык курста окушуп билимдерин өркүндөтүшчү эле. Кийин мамлекетибиз эгемендүүлүккө ээ болгондо, бул принцип уланган. Бул принцип өзгөчө айылдык мектептеринин мугалимдери үчүн маанилүү эле. Бирок, кийинки жылдарда кандайдыр белгисиз себептердин негизинде мугалимдердин билимдерин өркүндөтүү принцибинин милдети облустук билим берүү башкармалыгына берилип калган. Облустук билим берүү башкармалыгы бул өтө жооптуу проблеманы мыйзам чегинде турмушка ашырууга даярбы? Билим берүү базасы талапка туура келеби? Кадрлар маселеси кандай чечилген? Өзгөчө педагогика, психология жана этика илимдери боюнча облустук билим берүү борборунун башчысынын жана инспектор, окуу методисттеринин билимдери, мугалимдердин билимдерин өркүндөтүүгө жеткиликтүүбү? Же формально, мугалимдер билимин өркүндөтүү курсунан өтүштү, «Сертификат» берилди... Болушуп жаткан жокпу?...

Мектеп мугалимдеринин билимдерин өркүндөтүү-илимий түшүнүктүүлүктү өздөштүрүү деңгемдиги билдирет. Ошондуктан ар бир мугалим өз кесиптери жана өзгөчө педагогика, психология жана этика предметтери боюнча жаңыча изденүү процесстерин өркүндөтүү аркылуу сабактын педагогикалык,

психологиялык системалуулугун, ырааттуулугун жана баскычтарынын теориялык практикалык критерийлеринин негизги принциптерин өздөштүрүүгө тийиш. Ошондой эле мектеп окуучуларынын ички түйүндүү сезимдерин ойготуу аркылуу сабактын актуалдыгын өркүндөтүү ж.б.

Дүйнөлүк улуу педагог Ян Амос Коменский мугалимдик кесипке карай: «Күн астында мугалимдик кесиптен башка кесип жок», деп айткан экен. Ошондуктан «Мугалим» деген сыймыктуу сөздү сыйлап, ал сөздүн кадыр баркына ээ болуу ар бир мугалимдин ыйык парзы. Бул улуу сөзгө шек келтирүү-инсандын интеллектуалдык баалуулугунун пастыгы. Бир сөз менен айтканда, жашоо турмушта таза сөздөн, таза эмгектен ашкан бакыт жок. Демек, кымбаттуу ачык жүздүү мугалимдер! «Атыңды булгап калтырба, ак эмгек калсын артыңда» деген накыл сөз ар биринердин жүрөк сезимиңерде сакталууга тийиш.

Айрым пенделер өзүндөгү кетирилип жаткан кемчиликтерин сезбей, кемчиликти башкалардан издегени үчүн тайкы. Андыктан ар бир инсан эң алгач, кемчиликти өзүнөн издеп, өз кемчилигин өзү сезип, аны өз учурунда оңдоп, өзүн өзү башкарууга тийиш.

Демек, «Билим алсаң урмат-сый алып келет,
Билим сага акыл-ой кубат берет.
Билимсиз жүрөк, тилдин пайдасы жок,
Билим-өнөр өмүргө суудай керек.

(Ж.Баласагын).

Адабияттар:

1. Жусуп Баласагын “Кут алчу билим”. - Ф., 1988.
2. Волков Г.Н. “Этнопедагогика”. - М., 2000.
3. Байгазиев С. “Атуул жана Ата-Журт”. - Ф., 1990.
4. Бабанский Ю.К. “Оптимизация процессе обучение”. - М., 1997.
5. Основы дидактики. - М., 1976.
6. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа. - М., 1979.
7. Сухомлинский В.А. Мугалимдерге жүз насаат. - М., 1987.
8. Куриленко Т.М., Задачи и управление по педагогике. - Минск, 1978.
9. Кыдыралиев К. “Этнопедагогика” – улуттук нуктагы таанып-билүүнүн жана тарбиялоонун булагы”. - Б., 2010.
10. Ян Амос Коменский, Д.Ж. Блок, Песталоци И.П., Руссо Ж.Ж., Гербард И. Педагогические наследие. - М., 1989.
11. “Кыргызстан Энциклопедиясы”. - Б., 2001.
12. “Залкар акындар”. - Б., 1990. - Т.2.